

Háger Tamás¹

Gondolatok Jerome Frank
Bírászkodás az elme ítélőszéke előtt
című válogatott írásairól

'Quod legibus omissum est, non omittetur religione
iudicantis'

(Amiről a törvény nem rendelkezik, arról a bíró lelkiismerete dönt.
Papinianus D.22,5,13.)²

I. Bevezetés

Az emberi társadalom létrejötte, különösen az államhatalom megszilárdulása után a bírászkodás, a felek vitájának eldöntése, a társadalom rendje ellen vétő személy felelősségre vonása központi jelentőséggel bír az emberek egymás közötti, valamint az államhoz fűződő viszonyában. A bírászkodás a történelem hajnalától olyan fontos államhatalmi funkció, melyet, koronként változó erősséggel, de tisztelet övez. Az ítélkezés kezdetben szakrális volta, s a modern világban is megnyilvánuló külsőségei, a bírák részéről a talár, vagy egyes országokban paróka viselése a jogász hivatás felsőrendűségére, társadalmi fontosságára utal. Az ítélkezés mechanizmusa, lélektani háttere, a jogászság, valamint annak az emberek általi megítélése igen fontos filozófiai, szociológiai információkat hordoznak. A jogfilozófia, a jogszociológia olyan kardinális kérdéseket válaszol meg, melyek pusztán a tételes jog alapján rendszerint nem értelmezhetőek megfelelően. Jerome Frank *A bírászkodás az elme ítélőszéke előtt* című válogatott írásában³ lebilincselő módon helyez új megvilágításba olyan témákat, mint a jogász hivatás mítosza, a bírói jogalkotás, az igazságszolgáltatás folyamata, vagy a jogi oktatás. A jogi realista Frank a jogirodalomban korábban elfogadott és követett axiómákat is megkérdőjelez, kétségbe vonva, hogy érvényesülhet a jog abszolút stabil, minden társadalmi viszonyt megfelelően rendező hatása. Nála a jogszociológiára jellemző kritikai attitűd különös erősséggel van jelen. Rögzíthető, hogy a fennálló, „hivatalos” jogi berendezkedésről meglehetősen rossz véleménnyel volt. Az USA jogrendszerét az egyetemi oktatástól az esküdtbíráskodáson át szenvedélyes kritikával illette.⁴

A szerző 1899-ben született New York-ban. A chicagói egyetemen végezte jogi tanulmányait, 1912-ben diplomázott. Az egyetemi tanulmányokat követően Chicagóban folytatott ügyvédi praxist a gazdasági világválság kirobbanásáig, majd 1929-ben New Yorkba költözött, ahol tovább végezte ügyvédi tevékenységét. Az ügyvédi gyakorlat mellett a tudomány felé is fordult, 1930-ban jelent meg első, nagyobb jelentőségű műve, *Law and the modern mind* címen. 1932-től a Yale egyetem jogi karán vállalt oktatói feladatokat, 1933-tól pedig fontos kormányzati megbízásokat is ellátott. 1941-től 1957-ben bekövetkezett haláláig szövetségi

---

¹ bíró, Debreceni Ítéltábla, a DE ÁJK Büntető Eljárásjogi Tanszék meghívott előadója

² Nótári Tamás: A jognak asztalánál... 1111 jogi regula és szentencia latinul és magyarul. Magyar Lap- és Könyvkiadó Budapest, 2008, 161. o.

³ Frank, Jerome: *Bírászkodás az elme ítélőszéke előtt. Válogatott írások.* (Szerk.: Badó Attila, ford.: Badó Attila-Bóka János-Bence Mátyás- Mezei Péter) Szent István Társulat, Budapest, 2006.

⁴ Bence Mátyás: A jogszociológiai vizsgálódások célja és jellemzői. In: Bence Mátyás-Vinnai Edina (szerk.): *Jogszociológiai előadások. Egyetemi Jegyzet.* Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012, 10.o.

fellebbviteli bíróként dolgozott.⁵ Munkásságában a gyakorlati és a jogelméleti, tudományos tapasztalatokat ennek megfelelően kiválóan hasznosítani tudta. A gyakorlati ismeretek fontossága, a jogi oktatás klinikai alapokra helyezése hangsúlyosan jelenik meg irodalmában. Az Egyesült Államok jogtudósaként, ügyvédjeként, majd bírójaként értelemszerűen a *common law* alapjaira épülő angolszász jogrendszert elemzi írásaiban. Az igazságszolgáltatás folyamatának jogintézményei, a processzus főbb jellemzői, az esküdszéki bíráskodás és a jogi oktatás eltérő volta folytán a szerző által megfogalmazott minden tétel, alapgondolat nem mindig értelmezhető könnyen a magyar jogrendszerre vetítve, de úgy gondolom, hogy a válogatott írások hasznos tanácsokat adhatnak, s fontos iránytűt jelenthetnek a hazai jogtudomány és a gyakorló jogászok számára, de a laikusoknak is. A recenzióban Frank válogatott írásait, elsősorban a jogi mítoszokra, az ítélkezésre, az igazságszolgáltatásra fókuszálva, de kitérve a jogászság megítélésére és a jogi oktatásra is, kívánom bemutatni, kiemelve a jogrendszer alapintézményeivel kapcsolatos azon mélyen elgondolkodtató nézeteket, melyek új utak kiépítéséhez vezettek az amerikai jogszociológiában. Ennek hatása érzékelhető a magyar jogtudományban is. Amint Szabadfalvi József is kiemeli, a hazai kortárs jogszociológiai irányzatokra jellemző a joggal szembeni szkepticizmus, de amellett a modern kritikai társadalomelméletekre alapozott jogelméleti gondolkodás egyaránt,⁶ mely nem vitásan Frank munkásságában is jelen van.

II. Az alapvető mítoszokról

Mítosz és valóság, hívja fel a valóban fontos kérdésre a figyelmet az alapvető mítoszokról készült írásában a szerző. Amint szemléletesen mutat rá, a jogászokkal szembeni laikus beállítódás meglehetősen ellentmondásos, Egyrészt tisztelet övezi a jogászi szakmát, úgy gondolom, az angolszász jogterületen különösen a bírói kart, másfelől azonban nem vitásan a jogászokra negatív érzelmekkel tekintenek az emberek, mert a szavakat kiforgatják, a szabályokat a nekik megfelelő érdekek szerint értelmezik, „csúrik-csavarják”. Frank kifogástalanul mutat rá, hogy a jogászság (*bar*) tisztelete könnyen megmagyarázható, hiszen tagjai részben az államhatalom speciális jogosultságokkal felruházott képviselőiként aktívan részt vesznek a társadalom irányításában, a jogászi hivatáshoz, fontossága kapcsán ezért méltóság kapcsolódik. Az állampolgárok tiszteletéhez azonban cinikus lenézés társul, melynek oka, hogy a jogászokat a laikus személy szófacsarónak, kétszínűnek, a kiskapu mestereinek tekinti. Frank igen jól megvilágította e helyzetet a jogászokkal (*lawyers*) mint hazudozókkal (*liars*) kapcsolatos szójátékával. Megállapíthatjuk, hogy a szerző valós és meglehetősen érzékeny társadalmi érzületre világít rá. Ambivalens állampolgári érzésről van szó, melyben a tisztelet vegyül éles kritikával, olykor gúnnyal, megvetéssel. Az amerikai társadalom és jogrendszer értelemszerűen más gyökerekből eredt és más aspektusból vizsgálendő, mint a magyar társadalom és a jogászság viszonya. Úgy vélem azonban hazánkban is tapasztalható a jogászi hivatással szembeni érzések kettőssége, ha nem is olyan erős és kifejezett formában, mint ahogy ez megjelenik az USA jogrendszerét taglalva Frank művében.

A szerző felteszi a nem vitásan jogos kérdést, hogy mi lehet a forrása a jogászok tisztességével és őszinteségével kapcsolatos kétségeknek. Hivatkozik Roscou Pound

---

⁵ Frank, Jerome: i.m. 9.o.

⁶ Szabadfalvi József: A magyar jogbölcseleti gondolkodás. In: Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből. Második, bővített és javított kiadás (szerk: Szabó Miklós), Miskolc, 2004, 91.o.

válaszára, mely szerint alapvetően a XII. századtól, a papoktól és a szerzetesektől eredt a negatív értékítélet, ami a papság irigységéhez kapcsolható és azzal áll összefüggésben, hogy a papi rend igen nehezen engedte át a világi hatalom részére a joggyakorlat irányítását.⁷ Frank kiemeli továbbá, hogy a jogászokra irányító szerepük, a társadalom más, tanult képviselőinek véleménye szerint is előnyös helyzetük miatt irigyen tekintenek az emberek. A laikusok szerint a jogászok szükségtelenül bonyolítják a jogot. Véleményük szerint lehetséges lenne olyan törvénykönyvek készítése, melyeknek szabályai matematikai módszerekkel leírhatók s különösebb jogászai értelmezés nélkül normái egyértelműen rendezik az állampolgárok jogviszonyait. Ezzel szemben Frank megállapítja, hogy a jog bizonytalan, határozatlan és igen széleskörű változásnak van kitéve. Téved azonban a laikus, amikor a jogbizonytalanságért a jogászokat okolja. A társadalom ugyanis rendkívül mobilis, folyton változó, összetett rendszer, melyben nem képzelhetők el olyan törvények, amelyek előrelátva megoldanának minden lehetséges jogvitát. A szerző találoán mutat rá, hogy a társadalom kényszerzubbonyba bújtatását jelentené, ha a bíróságok, az ügyvédek jelentékeny közreműködésével nem vizsgálnák felül folyamatosan a jogot, és nem igazítanák azt az örökösen változó társadalmi, gazdasági és politikai feltételekhez. A jogbizonytalanság ezért álláspontja szerint nem szerencsétlen baleset, hanem társadalmi érték. A bírák ugyanakkor ritkán fedik fel érveléseik bizonytalan elemeit, vagy döntésükkel kapcsolatos kétségeiket, mely érthető emberileg és a bírói hivatás társadalmi súlya, fontossága miatt is. Kérdés, hogy a jogászság színleli-e, hogy a jog bizonyos. A szerző kifejti, hogy valójában nem tudatos félrevezetésről van szó, mert a jogászok a laikusokhoz hasonlóan maguk sem ismerik fel teljesen a jog alapjában véve plasztikus és változékony jellegét. Érvelése szerint a jogász valódi művészete a jog változtatásának művészete, amely hasznos is a laikus számára, mert érdekeiket egy teljesen stabil, változatlan jogrendszer gyengén tudná szolgálni, még ha ezt nem is ismeri fel. Különösen igaznak tartja ezt a XX. századra, ahol a jog jelenlegi iránya igen messze került a statikus biztonságtól. Kérdés, hogy a társadalom, az emberek miért vágnak a modern világban is a jog összefüggő és változatlan rendszerére. Wurzel-t idézve utal rá, hogy az ősi álom egyfajta „társadalmi igényből” származik, mely különösen a modern társadalomban nem teljesülhet be. A jog nem lehet képes ugyanis arra, hogy taxatív parancsaival minden létező jogviszonyt rendezzen. A jog pontosságára és kiszámíthatóságára vonatkozó általános igényt ezért nem lehet kielégíteni.⁸ Úgy vélem ezt tényként lehet elfogadni, azonban nem lehet vitás, hogy átgondolt, alapos törvényhozással azért törekedni kell rá.

III. A jogi realizmus egyes kérdései

Jerome Frank a jogszociológia jeles képviselője. Olyan elmélet megalkotása köthető hozzá, amely a jogászok számára filozófiai előképzettség nélkül is érthetővé vált. Ezzel a jogi realisták táborához kapcsolódtak, mégpedig oly mértékben, hogy ezen irányzat említésénél szinte mindenki rá gondol elsőként.⁹ A jogszociológiához kapcsolódó, már említett kritikai attitűd elsősorban abból ered, hogy eltérően a jogelmélettől, a jogszociológia egy külső,

---

⁷ Frank megjegyzi, mely Pound soraiból is kitűnik, hogy az idézett magyarázat leleményes, de felületes, mert bizonyos, hogy a jogászokkal szembeni ellenérzés mögött valami sokkal mélyebb, alapvetőbb társadalmi ok húzódik meg, mint valamely szerzetesi koholmány.

⁸ Frank: i.m.19-26.o.

⁹ Badó Attila: Jerome Frank. In: Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből. Második, bővített és javított kiadás (szerk: Szabó Miklós), Miskolc, 2004, 211.o.

kritikai nézőpont alapján, a jogászi önképet veti össze a jog valódi társadalmi szerepeivel és hatásaival, amint mutat rá Roger Cottrel nyomán Bencze.¹⁰

A jogszociológia *genus proximuma*, alapvető gondolatai igen hűen és meggyőzően jelennek meg Frank soraiban. A válogatott írások jogi realizmusról szóló részében egy szerződéses ügyletet elemez, melyben a jogerős bírói döntés alakításában nagy szerep jutott az ügyvédi tevékenységnek, perviteli taktikának, a jogszabály saját érdekek szerinti legmegfelelőbb értelmezésének és ezen értelmezés hatékony érvényesítésének.

A vizsgált ügyben a Kentucky államban bejegyzett, a J. család tulajdonában álló G. Taxi vállalat szerződést kötött a szintén kentuckyi illetőségű vasúttársasággal, amely szerint a személyfuvarozó cég kizárólagos jogot szerzett a vasúti társaság állomásán és annak közelében az üzleti tevékenység folytatására. A W. család tulajdonát képező P. Taxi társaság azonban a szerződést nem vette figyelembe és a vasúti vállalat által a G. Taxi részére kijelölt helyeken parkoltatta járműveit és ott végzett üzleti tevékenységet. A J. család mindezen felháborodott és jogi útra akarta terelni a vitát, mert a rivális vállalat tevékenysége a profitjukat veszélyeztette. Felkeresték ügyvédjüket, aki először arról tájékoztatta őket, hogy a Kentucky Legfelsőbb Bíróság gyakorlatát ismerve a szerződés jogilag nem tekinthető érvényesnek, az állam bíróságai azt semmisnek tekintik, mert törvénytelen monopóliumot teremt. Az ügyvéd átgondolva az ügyet, másnap azonban már olyan jogi megoldást javasolt a J. család tagjainak, ami jogaikat biztosítva pernyerést eredményezhet. Azt a tanácsot adta, hogy alapítsanak egy új vállalatot Tennessee államban, melybe a cég átviszi a vagyonát, majd ezt követően készítsenek egy új szerződést a vasúti vállalattal a régi szerződés megszüntetése mellett. A család tagjai gyanúsnak találták az üzletet és kétkedésüket fejezték ki, mire az ügyvéd széles mosollyal arcán, jól láthatóan büszkén a ravaszságára, elmagyarázta, hogy ha a vállalat tennessee-i székhelyűvé válik, akkor a peres felek különböző államokban található székhelye miatt a szövetségi bíróságnál lehet pert indítani, ahol jó eséllyel várható a szerződés fenntartása. Az ügyvéd nem ígért biztos sikert, de célszerűnek látta a javaslat kipróbálását. A J. család az ügyvédi tanácsnak megfelelően járt el, új céget alapítottak, új szerződést kötöttek a vasúttársasággal, majd a helyi szintű szövetségi bíróságon a szerződés háborgatásának megszüntetése iránt pert indítottak a konkurens P. társaság és a vasútvállalat ellen. A szövetségi bíróság a keresetet befogadta és a J. család javára döntött, eltiltva a P. társaságot attól, hogy beavatkozzon az üzletbe. A rivális cég fellebbezett, de a fellebbviteli szövetségi bíróság helybenhagyta az alsóbb fokú bíróság döntését. A W. család egészen az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságáig vitte az ügyet, mely fórum többségi döntésével a keresetet alaposnak találta és véglegesen biztosította a perindító társaság jogosultságát.

Az idézett jogeset tükrében teszi fel a kérdést Frank, hogy az átlagember miként viszonyul a joghoz, mi a jog a laikus szempontjából. Addig, amíg a bíróság nem dönt meghatározott személyeket érintő konkrét tényekről, még nem létezik a tárgykörrel kapcsolatban jog. Ilyen döntés előtt az ügyvédek véleménye lehet az egyetlen „elérhető jog” az állampolgár számára. Mindez azonban csak vélemény, valójában jog nem lehet, csupán annak találgatása, jóslása, hogy miként dönthet a bíróság. A jog adott helyzetben tehát vagy valódi jog, azaz a múltbeli helyzetre vonatkozó egyedi döntés, vagy valószínű jog, azaz találgatás egy későbbi eseti döntést illetően.¹¹

Az ügyfél, amikor felkeresi ügyvédjét, és a jogról konzultál vele, nem arról akar megbizonyosodni, hogy a bíróságok milyen döntéseket hoztak a múltban, hanem arról, hogy

---

¹⁰ Bencze: i.m. 10.o.

¹¹ Frank szarkasztikusan jegyzi meg, hogy az USA Legfelsőbb bíróságát szellemesen a „találgatások legfelsőbb bíróságának” is nevezték. E megjegyzésből is élesen kitűnik a jogi realista erős kritikai attitűdje.

miként fognak dönteni, elsősorban a saját ügyében a jövőben. Az ügyvéd válaszai azonban valójában csak jóslatok lehetnek a bíróság döntéséről. E szempontokat tekintve a jog, gyakorlatilag a jóslás művészete. A szerző felteszi a kérdést, hogy a jogászok ekként definiálják a jogot, a válasz nyilvánvalóan nemleges.¹² Akként látom, a magyar jogász sem gondol úgy hivatására, hogy jóslások, előre látható, vagy nem látható körülmények által meghatározott a törvények által körülbástyázott jog, mely alapvető jogviszonyokat rendez. A konkrét normától függetlenül azonban tény az is, hogy a bírói döntés sokszor kiszámíthatatlan, előre, pontosan nem prognosztizálható, ezért Frank gondolatai reális alapokon nyugszanak.

Az elemzett peres ügyet, a bírói döntéshozatali folyamatot egyfelől természetesen az angolszász precedens jog jellemzői határozzák meg, mint ahogy az ügyvédi tevékenység, a jog fogalmával kapcsolatban kifejtettek is szervesen kötődnek azon eljáráshoz, melyben a felsőbíróságok eseti döntései az érintett jogokat rögzítve behatárolják a későbbi ügyekben az alsóbb fokú bíróságok döntési lehetőségeit. A hazai igazságszolgáltatásban is jelentős a felsőbíróságok jogértelmezési tevékenysége, de kötelező erővel nem bíró eseti határozataik értelemszerűen nem lehetnek olyan hatással a joggyakorlatra, mint az USA Legfelsőbb Bíróságának döntései. A hazai olvasó számára is igen érdekes és átgondolandó lehet azonban, hogy egyes perviteli taktikák, trükkök mennyiben befolyásolhatják a per végkimenetelét, illetve fel kell tenni a kérdést, hogy mennyiben felel meg az idézett esetben a perindító ügyvédi tanácsra végzett eljárása a tisztességes pervitel követelményének.

A Frank által bemutatott eset alapján annyi megállapítás tehető, hogy az ügyvéddel való konzultálás során az ügyfél a jóslott joggal találkozott, mely a legfelsőbb bírósági döntés folytán valódi joggá vált, meghatározva a jövőbeni joggyakorlatot is.

IV. A bírói jogalkotás

Az igazságszolgáltatás egyik alapkérdése, s nagyon érzékeny kérdése, hogy van-e a bírának jogosultságuk és hatalmuk arra, hogy jogot alkossanak, vagy változtassanak. A szerző elsőként utal a hagyományos nézőpontra, mely szerint a jog a jogalkotó törvényhozó tevékenységéből ered és annak megváltoztatására is e hatalom jogosult. A bírák jogalkalmazók, az „alkotott” jog megelőzi a bírói döntéseket. A bírák maguk a „beszélő” jog, a jogot nem alkotják, csak alkalmazzák. A korábbtól eltérő, új döntésre, nem tekinthetünk úgy, mint bírói jogalkotásra. E szemléletből az vezethető le, hogyha egy bíró új szabályt próbál kreálni, akkor hatalommal való visszaéléssel vádolható.

Frank a hagyományos véleménnyel szembeállít egy kisebbségi nézetet, mely elismeri a bírói jogalkotást. Calvin Colledge-t idézve mutat rá, hogy egyetlen értelmes jogász sem állíthatja, hogy a bírósági határozatok ne járulnának hozzá a joghoz és ne változtathatnák meg azt. A bíró alkotta jog valós, különösen az angolszász, precedens döntések által meghatározott jogrendszerben. A szerző a kisebbségi nézetet feltétlen helyesnek tartja, felteszi azonban a kérdést, hogy a bírák miért hátrítják el, hogy jogot alkotnak, mely oknál fogva tagadják a jogi valóságot.¹³ Mindez visszavezethető azon mítoszra, illúzióra, hogy az egész jog valójában előrelátható. Hangsúlyos, hogy a törvényalkotás csak a jövőre nézve, azaz *ex tunc* bír hatállyal, a visszaható hatályú jogalkotás alapvetően tilalmazott. Ha valaki azt a nézetet képviseli, hogy a jog előrelátható, a bírói jogalkotást nem fogja elismerni. Innen eredeztethető

---

¹² Frank: i.m. 28-32.o.

¹³ Frank: i.m. 34.o.

a mítosz, hogy a bírának nincs hatalmuk megváltoztatni a létező jogot és nincs joguk újat sem alkotni, mely nézetben a stabil jogi világ iránti gyermeki, szubjektív igény fogalmazódik meg.

A szerző által vallottak szerint a jog bizonytalansága csekély hatással van a gyakorlatra annak ellenére, hogy a bírák hatalmas mennyiségű jogot alkotnak és alkalmaznak visszamenő hatállyal is.¹⁴ A nem bíró alkotta jog doktrínája alapvetően nem felel meg a gyakorlati igényeknek. Egy nem létező és elérhetetlen jogi véglegesség csak vágy. A bíró alkotta jog létének tagadása olykor kegyes hazugsággént jelenik meg. Frank részletekbe menően vizsgálja a kérdést, hogy a bírói jogalkotás tagadása hazugság-e, vagy fikció, a választ nemlegesnek látva azt világítja meg, hogy mindez leginkább mítosz, téves állítás, melynek hamis voltaival nem vagyunk teljesen tisztában. A jogi mítoszalkotás fejlődéstörténete arra is rámutat, hogy az emberek nagyon nehezen néznek szembe a jogi realitásokkal. Az alapmítosz szerint a jog teljesen zárt és határozott, e mítosznak a része, hogy a bírák soha nem alkotnak jogot.¹⁵

A jogi realista szerző a bírói jogalkotásról szóló soraiban is felidézi a mítoszokat, az alapmítosz törzsét és az abból ágazó részmitoszokat. Az angolszász jogrendszert tekintve a kisebbségi vélemény úgy gondolom osztható, nem lehet vitás, hogy a bírói döntések, melyek érdemi befolyással vannak a későbbi döntésekre is, a jogot alkotó tényezők. Nem lehet ezért megalapozottan tagadni, hogy létezik bírói jogalkotás. Egyet kell érteni a szerzővel, hogy annak elhárítása, el nem fogadása a jogi mítoszok világába helyezi el az embert, mely homályos világban nem ismerhető fel a jog realitása, valós mibenléte. Talán érdemes néhány gondolatot szánni a kérdés hazai vetületére is. Amint már történt rá hivatkozás, a magyar igazságszolgáltatást meghatározó törvények a jogalkotást a törvényhozó kizárólagos hatáskörébe utalják és új jog alkotására, valamint a joghézagok pótlására nem jogosítják fel a bírói hatalmat. A hazai jogban ezért *expressis verbis* nem mondható ki a bírói jogalkotás, kétségtelen azonban, hogy a felsőbíróságok, elsősorban a Kúria jelentős hatást gyakorol az alsóbb fokú bíróságok ítélkezési tevékenységére. Különösen a kötelező erejű jogegységi határozatok a jogalkalmazás alakításának fő eszközei, de a kollégiumi vélemények és eseti döntések is orientálják, befolyásolják az ítélkezést.¹⁶ A Kúria iránymutató tevékenységében egyébként tapasztalhatók olyan jellegű értelmezések is, melyek már szinte bírói jogalkotásként értékelhetők, ide sorolható például a harmadfokú büntetőbírósági eljárásról kifejtett vélemény,¹⁷ valamint a 2013. július 1-jén hatályba lépett új büntető törvény hatályszabályával kapcsolatos állásfoglalás is.¹⁸ Egyetértve Erdei Árpád gondolataival,

---

¹⁴ A szerző igen érdekes kérdést világít meg. A visszaható hatályú jogalkotás tilalma a modern jogrendszerek sajátja, bár találni példákat ilyen jellegű törvényhozásra is, gondolhatunk e körben a semmisségi törvényekre, melyek azonban alapvetően jogsérelmet reparálnak, tehát az állampolgár számára fő szabályként hátrányt nem jelentenek. - HT.

¹⁵ Frank i.m: 34-42.

¹⁶ Erdei Árpád: Tanok és tévtanok a büntető eljárásjog tudományában. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011, 107-113.o.

¹⁷ Kúria 1. BK vélemény. A véleményben, különösen a fellebbezés joghatályával kapcsolatban a törvényszöveg kiterjesztő értelmezésével olyan széleskörű másod-perorvoslati jog jelenik meg, mely nem feltétlen tükrözi a jogalkotói szándékot. - HT.

¹⁸ Kúria 4/2013. (X.14.) BK vélemény, melyben a legfőbb bírói fórum álláspontom szerint jogalkotási, de legalábbis jogegységi eljárásra tartozó kérdésben fejt ki elvi álláspontot a megfelelő konszenzusok hiányában. A *contra legem* értelmezés gyanúját felvető, indokolást nem, csak rendelkezést tartalmazó jogi álláspontra úgy gondolom a jogalkotó határozott választ fog adni rövidesen. - HT.

megállapítható azonban, hogy a bírói jogértelmezés lehetőségei korlátozottak, nyitott jogkérdéseket jogalkotási úton kell megoldani, felszámolva a jogházagokat.¹⁹

V. A kodifikációról és a jog imperatív elméletéről

A modern államrendszer és társadalom működése aligha képzelhető el részletes törvényi szabályozás nélkül. A történelem során többen megkísérelték a jogbizonytalanság megszüntetését nagy terjedelmű kódexek kibocsátásával. Frank megkérdőjelezi, hogy gyógyír lehetne a kodifikáció a jogbizonytalanságra. Utal Nagy Frigyes törekvésére, mely a kódex elkészítésével sem oldotta meg a problémákat, mert önmagában a törvénykönyv nem volt képes rendezni az összes jogi kérdést, ezért a királyi bizottság kénytelen volt több kötetnyi kiegészítő szabályt kibocsátania.

Hasonló törekvés vezette Napóleont, aki a jogi szörszálhasogatást egy nagy terjedelmű törvénykönyv megalkotásával kívánta megszüntetni. Az uralkodása idején viszonylag stabil politikai és társadalmi helyzetben a francia jogászok és bírák összességében lelkiismeretesen megpróbálták a törvénykönyvet abban a szellemben alkalmazni, ahogy Napoleon elképzelte. Széles körben jelentek meg a kódex kommentárjai, kiegészítő szabályai, melyeket a szerző szerint az a tévhit vezérelte, hogy a jogszabályok az idők végezetéig képesek lesznek választ adni minden jogi problémára. Dogma szintjére emelték a jog merevségének és mozdulatlanságának tételét.

Frank kitér a német jogfejlődésre, 1900. január 1-je után a római magánjog hatályvesztésére és arra a képzetre, hogy a megalkotott új törvények alapján hatékonyan és könnyebben eldönthetők a jogesetek. Ezzel szemben megállapítható, hogy a gyakorló jogászok a kodifikációt követően is kénytelenek igénybe venni jelentős terjedelmű kommentárokat és az egyre növekvő mennyiségű felsőbbbírói határozatot.

A jogfejlődés tükrében is levonható ezért a szerző szerint az a jogkövetkeztetés, hogy hiábavalónak bizonyult az a remény, hogy a kodifikáció révén a jogbiztonság megerősíthető. Ezzel szemben az nem jogbiztonságot, hanem a valóságtól elzárt, fogalmi jogtudományt teremtett. A törvényalkotó szelleme, elmélete és a bírói döntésekben rögzített szabályok között egyre nő a szakadék. A kodifikáció, minden előnye ellenére nem képes létrehozni olyan szabálygyűjteményt, amely a bírói jogfejlesztés kizárása által bizonyossággal előre jelezhetné az egyes döntéseket.²⁰ A kontinentális jogrendszer története is nyilvánvalóvá teszi, hogy egy törvénykönyv sohasem lehet állandó, annak változnia kell, követve a társadalmi-állami viszonyok változásait. Frank gondolataiban vissza-visszatérő motívum a jogi mítoszteremtés. Álláspontja szerint ilyen mítosz az is, hogy egyes törvények, mint a kodifikáció rendszerint nagy terjedelmű eredményei örökre érvényesek, kőbe vésettek lehetnek. Az ilyen nézet nem vitásan elrugaszkodik a realitás talajától.

---

¹⁹ Hágér Tamás: A másodfellebbezés joghatálya, a felülbírálat terjedelme és a tényálláshoz kötöttség a harmadfokú bírói eljárásban. Büntetőjogi Szemle 2013/1-2. szám, 19-29.o. <http://ujbtk.hu/buntetojogi-szemle-20131-2/>. (letöltés 2013. július 29.)

²⁰ Annyiban egyet lehet érteni Frank-el, hogy bírói jogértelmezés nélkül a törvények valóban nem képesek lefedni a társadalom minden egyes szegletének minden egyes jogviszonyát, mint ahogy az sem lehetséges, hogy minden bírói döntés előre jól kiszámítható legyen, hiszen ez az objektív körülmények mellett az ítélkezésben rejlő nem csekélyszámú szubjektív tényezőktől is függ. Nem lehet azonban vitatni, különösen a kontinentális jogrendszerben, ide értve a hazai jogot is, hogy az alapvető társadalmi viszonyok jogi kodifikálása szükséges, egységes és részletes törvények nélkül nyilvánvalóan problémát okozna a jogviták eldöntése. - HT.

A szerző rávilágít arra is, hogy akik a tökéletes törvénykönyv mellett törnek lándzsát, azok a jog imperatív elméletének (*Command Theory of Law*) is támogatói. Az angol John Austin gondolatait idézi, melyek szerint egy törvénykönyv vagy rendszeres és teljes jogszabálygyűjtemény minden más jogforrás helyét átveszi. A jog parancs, az uralkodó parancsa az uralmának alávetett személyek számára. A jog lényege ekként a parancs fogalmában keresendő, ez a jog imperatív elméletének *genus proximuma*.

Frank Wurzel-t felhívva azt is kiemeli, hogy a jogbiztonság iránti szükséglet és az imperatív elmélet szorosan összefüggnek. A minden joghézagot kitöltő, minden jogviszonyt imperatív módon szabályozó jog azonban csak vágyálom a szerző szerint.²¹

Az kétségtelen, hogy a jog, különösen a büntetőjog valóban hordoz imperatív elemeket, hiszen bizonyos magatartásokat súlyos, kényszerrel is végrehajtható jogkövetkezményekkel szankcionál. A büntető törvényi tényállásban tehát a parancs nem vitásan jelen van. Egyet lehet érteni azonban a szerzővel abban, hogy a kodifikáció önmagában nem adhat választ minden jogvitára, a törvények helyes értelmezése az angolszász és a kontinentális jogrendszerben sem mellőzhető. A hazai büntető perjogra utalva megállapíthatjuk, hogy egyes törvényi rendelkezések beható értelmezés nélkül nem alkalmazhatók helyesen, néha problémát jelent a jogalkotói szándék felismerése is.

VI. Az ítékezés folyamata és a bírák személyisége

Gyakorló fellebbviteli bíróként, figyelemmel majd évtizednyi törvényszéki, elsőfokú bírósági ítélezési tevékenységemre is, különös érdeklődéssel tekintek Frank-nek az ítékezés folyamatával, a bíró személyiségével, a döntéshozatalt kétségtelenül meghatározó szubjektív, lélektani tényezőkkel kapcsolatban kifejtett gondolataira, melyek megismerése határozottan ajánlott a jogalkalmazók, de a laikus állampolgárok számára is. A szerző pszichológiai források alapján utal rá, hogy az ember rendszerint egy következtetésből indul ki és csak ezt követően próbál meg olyan premisszákat találni, melyek azt alátámasztják. A bírói ítélezési tevékenység sajátos, a bíró egy jogi szabályból kiindulva kezdi tevékenységét, mely a premisszát alkotja, majd ezeket vonatkoztatja azon tényekre, melyek végül elvezetik a döntéshez. A bíró is ember azonban, aki gondolkodása során nem helyezkedhet a döntéshozatal folyamatában pusztán a szillogisztikus okfejtés talajára, a talár felöltése nem jár mesterséges, az embert nem jellemző gondolkodásmóddal. A bírói ítéleteket, mint más ítéleteket is, a legtöbb esetben egy kísérleti jellegű konklúzióból alakítják ki.²² A szerző álláspontjával egyetértve megállapíthatjuk, hogy a peres ügyben feltárt tények nem vitásan meghatározók a bíróság jogkérdésben hozott döntésére. Gyakran előfordul azonban, hogy azonos tények alapján különböző bíróságok eltérően határoznak. Hasonló jellegű cselekményeket egyes bíróságok enyhébben, mások súlyosabban ítélnék meg. Úgy gondolom, hogy az USA jogrendszerét tekintve, figyelemmel a felsőbbbíróságok precedens ítéleteire, mindez valóban igaz és okszerűen indokolható az angolszász jogrendszer sajátosságaival.²³ Kevésbé látványos módon, de alapvetően nincs ez másként a magyar igazságszolgáltatásban sem. Adott, alapvetően azonos tények az ítékezésben a vitathatatlanul megnyilvánuló szubjektív elemek, mint a bíró személye, az eltérő jogértelmezési metódusok miatt mondhatni

---

²¹ Frank: i.m. 43-51.

²² Frank: i.m. 52-53.o.

²³ A jogi realizmus kapcsán részletezett jogeset is hitelesen megvilágítja, hogy azonos tények alapján különböző bíróságok más jogi következtetésre jutnak, mely alapvetően a felsőbbbíróságok jogalkalmazást irányító eltérő tartalmú döntéseiből fakad. -HT.

előre láthatóan eredményezhetnek akár jelentősen különböző bírói döntéseket, és nem csak a büntetés kiszabás, hanem a konkrét cselekmény jogi minősítése tekintetében is.

Frank kendőzetlenül fejt ki, hogy a bíró személye, társadalmi gyökerei, szimpátiája bizonyos társadalmi csoportok felé, az élettapasztalata, személyes múltja befolyással van a pervitelre s a döntéshozatalra is. „A per során a bírónak a felekkel szemben fennálló rokonszenve vagy ellenszenve végig dolgozik.”²⁴ Egyes bírók sajátos jelleme, hajlamai, elfogultságai és szokásai továbbá meghatározhatják azt is, hogy mit fognak törvényesnek tartani. A szerző szerint szembe kell nézni azzal, hogy a bírák személyisége a jog sarkalatos pontja lehet. Ezen esetben a jog változására kihat a bíró személyiségváltozása. A pszichés, pszichológiai alapokon nyugvó, a bíró személyéhez kötődő szubjektív elemek – melyeket nevezhetünk rejtett okoknak – nem vitásan befolyásolják az ítélethez vezető folyamatot.

Frank pszichológiai megközelítése ma is elgondolkodtató. Egyet kell értenünk abban, hogy a bíró is ember, aki a társadalomtól, annak hatásaitól, az alapvető emberi emócióktól nem függetlenítheti magát teljesen még akkor sem, ha az eljárási törvények csírájában kívánják elfojtani az elfogult eljárás lehetőségét. A bíró személyiségének különösen az angolszász jogrendszerben van kiemelt jelentősége, de az a hazai igazságszolgáltatásban is fontos szerephez jut. Ennek ellenére úgy vélem, hogy az elfogultság látszatát keltő, vagy valóban elfogultságot jelentő szubjektív tényezőket a pervitelben és a döntéshozatali eljárásban is a lehetőségekhez képest vissza kell szorítani. A bírói szubjektum túlsúlyos megjelenése az ítélezésben nem lehet kívánatos, bírói önkényhez, elfogult, igazságtalan verdikthez vezethet. Miként az angol mondás találóan mutat rá, „*Truth is never pure and rarely simple*”, azaz, az igazság sohasem teljesen tiszta és ritkán egyszerű. Úgy vélem a bíró személyiségének túlzottan hangsúlyossá válása akadálya lehet a valóban nem egyszerű igazság elérésének. Az ítélezésben pedig nem lehet kétséges, hogy a lehetőségekhez mérten törekedni kell az igazság felderítésére, és nem csak processzuális értelemben.

Frank sorait bemutatva, szükségesnek látom bírói szemmel is vizsgálni, hogy milyen, a bíró személyéből fakadó körülmények lehetnek hatással az eljárásra, az ítélethozatalra. Valamennyiünk, így a bírák életét is meghatározza a származás, a családi gyökerek, a személyiségfejlődés, az intellektus, a társadalmi csoportokhoz való viszony és be kell valljuk, a politikai szimpátia is. A politikai irányultság, hovatartozás az amerikai jogrendszerben nem tekinthető különösnek, hiszen a bíróvá válás folyamatára a politikai dimenziók is befolyással vannak. A magyar viszonyok azonban alapvetően mások, a társadalom határozott és jogos elvárása, hogy a bírót korábbi életútja, esetleges politikai meggyőződése még véletlenül se orientálja döntésében. A bíró törvényeink szerint politikai szerepet nem vállalhat, politikai megnyilvánulása nem lehet. E kardinális szabályok megsértése enyhébb esetben etikai, súlyosabb esetben fegyelmi felelősségre vonást és a bírói tisztség elvesztését vonhatja maga után. E törvényi szabályozással és e normák alapján kialakult magyar bírói viselkedéssel, attitűddel akként látom mindenképp egyet kell érteni. A politikai erők által jelentős áthatott társadalomban különösen fontos a bíró pártatlansága, csak a törvényeknek való alávetettsége, a bírói függetlenség, mely alapvető fokmérője a bírói hatalom igazságos, a politikától élesen elkülönülő érvényesülésének, a demokratikus államműködésnek, melynek garanciái egyben a bíró kizárására vonatkozó részletes eljárási szabályok is.

A bíró viszonyulása az ügyhöz, az ügyfelekhez még valóban fennálló kizárási ok nélkül is domináns lehet. Általában a bírói szubjektum főbb jellemzőin túl a bíró aktuális érzelmi,

---

²⁴ Frank: i.m. 56.o.

hangulati, egészségi állapota, a tárgyalás előtt átélt, negatív töltetű szociális, familiáris élmények is nyilvánvalóan kihatnak a pervezetésre, az ügyfelekkel való párbeszédre s közvetett módon érintik azt a bonyolult logikai következtetésen alapuló folyamatot, melyet az ítékezés jelent. Ha a bíró beteg, lelki gondok gyötrik, csalódások érik, mely tényezők minden ember életében bármikor előadódhatnak, ez a munkára is kihatással van annak ellenére, hogy a bíró minden erejével azon van, hogy e körülményeket kizárja az eljárásából, e törekvés azonban nem mindig jár teljes sikerrel, mely pszichológiai megközelítésből, a lélek működésének törvényszerűségeiből is levezethető. Az aktuális negatív érzelmek rendszerint kevésbé jelentenek problémát az ítékezésben, nagyobb a gond, ha a bíró fő, már nem változó személyiségjegyei hatnak károsan az ügyfelekkel való kapcsolatra és a döntésre, mely sajnos, ha nem is tipikus, de szörványosan tapasztalható. Gondolhatunk e körben a bíró türelmetlenségére, ingerült, akár sértő hangvételére, extrém esetben megfelelő indok nélkül a hang felemelésére, ki nem zárhatóan a féllel való kiabálásra, az ügyfél megsértésére. Ismert az ügyvédek között, hogy egyes bíró milyen stílusban tárgyal, s ezzel kapcsolatban vannak közvetlen tapasztalataim a védői asztal mellől is, tekintettel arra, hogy jogi pályát bűnügyi védők munkáját segítő ügyvédjelöltként kezdtem és éveken keresztül vettem részt védőként büntetőbírói tárgyalásokon. Voltak, s vannak bírók, akiktől az ügyvédek tartanak, olykor alappal a tárgyalásvezetési stílus, de olykor megfelelő alap nélkül, a perrend maximális betartására való törekvés miatt.

Frank érvelésének fő pontjai tehát napjainkban is oszthatók. Úgy látom, hogy a bíró személyisége, ha nem is az angolszász rendszerben megjelenő intenzitással, de meghatározó az eljárás lefolytatására, a konkrét döntésre, ezáltal nem vitásan magára a jogra is. Az ítékezés mechanizmusából adódóan a szubjektív elemek sohasem lesznek teljesen kizárhatók a bírói eljárásból. Ezt feltétlenül helyesen ismerte fel és mutatta be a szerző.

VII. A bírósági tárgyalásról

Az igazságszolgáltatás központi, meghatározó része a bírósági tárgyalás, melyet az amerikai jogban a ténykérdésben döntő esküdszéki eljárás kísérhet. Nem csupán elvi, hanem komoly gyakorlati kihatással bíró kérdést fogalmaz meg Frank, hogy a bíróság tárgyalás a felek küzdelme vagy kutatás az igazság után. Az angolszász joggyakorlatban használt pervezetési módszer versengő, akkuzatórius,²⁵ ez fakad a vádelvi rendszer alapvető sajátosságából. Ettől függetlenül a bíróságnak a fő feladata az igazság feltárása és az igazságnak megfelelő döntéshozatal, mely részben a bizonyításból fakadó objektív vagy szubjektív tények miatt azonban olykor nem vezet eredményre. Az amerikai perjogi rendszer bizonyítási eljárásában kulcsfontosságú a keresztkérdés, melynek lényege, hogy a vád a tanújához álláspontjának hiteles alátámasztását jelentő válaszokat eredményező kérdést tesz fel, míg az ellenérdekű fél, ilyen esetben a védelem törekvése a tanú megzavarása, az általa elmondottak hiteltelenítése, aggályossá tétele. Az angolszász jogi gondolkodás nem is engedi a túl sok kérdés feltevését a bíró részéről, mert ha a bíró leereszkedik a küzdőterre, a „küzdelem pora elhomályosíthatja a látását”.²⁶ Ilyen jellegű pervitel során nyilvánvalóan elsődleges a felek küzdelme, mely az esküdszéki részvétel alapvető emberi, szubjektív tényezőivel karöltve kétségessé teheti, hogy a bíróság ítélete valóban az igazságon, azaz a valóban, ténylegesen megtörtént eseményeken fog alapulni.

---

²⁵ Frank: i.m. 79.o.

²⁶ Joachim, H.: A büntetőeljárás reformja Kelet- és Nyugat-Európában. Fordította Bócz E., Magyar Jog, 1993, 298-306. o.

E körben meg kell feltétlen jegyezni, hogy az állam büntetőügyekben nagyobb felelősséget vállal, mint a polgári perekben, a közvádoló ugyanis elvileg fő szabály szerint a büntető tárgyalás előtt nyomozást végez, majd a tárgyalás során bemutatja a feltárt bizonyítékokat. A valóság azonban az a szerző álláspontja szerint, hogy a „kártékony” küzdőszellemmel megáldott ügyészek részrehajlóan csak azokat a bizonyítékokat terjesztik a bíróság elé, melyek a vádlott marasztalását segítik elő. Emellett a tanúvallomások kikényszerítése végett alkalmazott hatósági erőszak is széles körben elterjedt, gyakran hallgatólagos ügyészi jóváhagyás mellett.²⁷ E körülmények a tárgyalás küzdelem jellegét helyezik előtérbe az igazság felderítésével szemben. Az igazság érvényre jutásának egyébként számtalan akadálya lehet. A tanú vallomása az idő múlásával elhomályosul, a keresztkérdések súlya alatt bizonytalanná válhat, a ma már kétségtelenül fejlett szakértői módszerek is hordoznak bizonytalansági elemeket, mint ahogy az eljárási szabálysértések olyan fokú megsértése is, mely a bizonyíték felhasználását kizárja. Gondoljunk arra, hogy ha csupán egy alaki hibában szenvedő vádlotti, vagy tanúvallomás az egyetlen hiteles, elfogadható bizonyíték az ügyben, s az eljárási szabálysértés orvoslására nincs mód, akkor a bíróság könnyen az igazságtól eltérő következtetésre juthat, mely a *favor defensionis* (a vádlottnak nyújtott kedvezmény) elvéből eredően felmentő ítéletnél még talán találkozhat a társadalom igazságérzetével. Marasztaló határozatnál viszont, melynél az USA egyes államaiban még ma is különösen súlyos büntetéseket szabnak ki, például halálbüntetést vagy életfogytig tartó szabadságvesztést, ilyen eljárási okból fakadó „igazságvesztést” sem a jogászság, sem a laikus személy nem fogadhat el.

Milyen módon érvényesek vagy sem Frank gondolatai a XXI. század második évtizedének elején, különösen a magyar igazságszolgáltatásban, az amerikaitól jelentős mértékben eltérő magyar büntetőperben? A magyar büntetőeljárás, mint a kontinentális jog része, un. vegyes rendszerű, melyben az inkvizíciós elemek mellett az angolszász jogrendszert jellemző vádelvű rendszer elemek is jelen vannak. A per azonban az utóbbi évek jelentős változtatásai ellenére még mindig nem tekinthető ügyfélközpontúnak, mert a bizonyítást fő szabályként a bíró vezeti, és ő vizsgálja meg közvetlenül elsőként a személyi bizonyítékokat, azaz kihallgatja a vádlottat, a tanúkat és meghallgatja a szakértőt. A felek, büntetőügyben a vád és védelem versengése, küzdelme így kevésbé hangsúlyosan és kisebb intenzitással jelenik meg, tekintettel a bíró széleskörű tárgyalásvezetési, rendfenntartási jogosultságára is. A verseny azonban nem vész el teljesen a magyar bíróság büntetőtárgyalásán sem. A törvény ugyanis egyes esetekben a vád és a védelem képviselőjét az általánostól aktívabb szereppel ruházza fel a bizonyítás során. Az ügyész, a vádlott, vagy a védő indítványára a tanács elnöke az általános szabályok szerint folyó perben is engedélyezheti, hogy a tanút először az ügyész és a védő kérdések feltevésével hallgassa ki.²⁸ A kiemelt jelentőségű ügyekre vonatkozó külön eljárásban pedig a vádlottat elsőként az ügyész és a védő kérdezheti a tanács elnökét megelőzően, a tanút pedig, ha a vallomástételnek nincs akadálya, az hallgatja ki, aki a kihallgatását indítványozta.²⁹ E perjogi megoldások nyilvánvalóan az angolszász keresztkérdézéses kihallgatást tükrözik, ha nem is az eredeti céllal és formában, de értelemszerűen az inkvizíciós elemekkel szemben a felek küzdelmét mozdítják elő, ahol a bíró csekélyebb perviteli szerepet kap, de az amerikai bíróhoz képest még mindig szélesebb körben nyílnak meg jogosultságai a kihallgatás irányítására, befolyásolására.

---

²⁷ Frank gondolatainak papírra vetésekor még nem született meg a híres Miranda ügyben hozott és a hatóságok számára a hallgatási jogra és az önvádra kötelezés tilalmára való figyelmeztetést előíró döntés (Miranda v. Arizona, 384. US. 436.(1966), ami a helytelen joggyakorlaton bizonyosan változtatott 1966 óta.

²⁸ Be. 295. § (1) bekezdés

²⁹ Be. 554/M és 554/N §§-ok

A büntetőper tehát hazai jogunkban is megjeleníti a felek küzdelmét, de az eljárási törvények a bizonyítás tárgyára vonatkozó szabályai nem vitásan elsődlegesen a valóságnak megfelelő tényállás megállapítására való törekvést írják elő a hatóságnak alapvető kötelezettségként, mely szervesen összefügg az igazság felderítésére irányuló törekvéssel, hiszen alkotmányos alapszabály, hogy a bíróság feladata az igazságszolgáltatás.

VIII. Néhány axióma megkérdőjelezése, megoldási javaslatok, a jogi oktatás reformjáról

Frank válogatott írásainak egyik fontos része néhány rögzült axióma megkérdőjelezése. A szerző azonban nem csak kétségbe von korábban bizonyosnak hitt és követett elveket, hanem megoldási javaslatokat is kínál.³⁰ Mindez azért is lényeges, mert kritikát könnyen megfogalmazhat a jogtudomány és a gyakorlat, a nagy és nemes feladat azonban új, megfelelőbb utat mutatni az eddig járt s nem eléggé hatékony helyett.

VIII.1. Vitatott axiómák

A szerző elsőként vitatja azon axiómát, hogy a bírósági eljárás emberi tényezőjének (*personal element*) nem szabad, hogy hatása legyen és általában nincs is hatása a bírósági döntésekre. A lelki tényezőt annak ellenére figyelmen kívül kell hagyni, hogy az eljárásban emberek vesznek részt és hoznak döntéseket. Frank álláspontja napjainkban és a hazai jogra tekintve is osztható. Miként is lehetne az emberi szubjektumot, magát az embert, a lelki tényezőt figyelmen kívül hagyni, mikor emberek vesznek részt a bizonyításban és hoznak döntést a peres felek ügyében. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy az igazságszolgáltatásnak objektívnek kell lennie s csak ésszerű keretek között szabad teret engedni az ember alkotó szubjektumának.

Frank vitába száll azzal is, hogy a döntéshozatal túlnyomórészt jogszabályokon alapul. A precedens jogban az álláspont védhető, a kontinentális jogrendszerben kevésbé. A magyar civiljogban és büntetőperben nem vitásan elsődlegesen szerepet kapnak a törvények, függetlenül attól, hogy a bíróságnak széleskörű jogértelmezési lehetőségei vannak.

A szerző kétségbe vonja azon axiómát is, hogy a bírónak és az esküdteknek a jogszabályok csak korlátozottan biztosítanak mérlegelési lehetőséget, és egyáltalán nincs ilyen joguk, ha a jogszabályok pontosak. Az axiómával magam sem értek egyet. A bíró és nyilvánvalóan az angolszász jogban az esküdtek mérlegelési lehetőségei nem korlátozottak. A kontinentális jogrendszerben a ténykérdésben és a jogkérdésben, valamint a büntetésről is döntő bíró igen széleskörű mérlegelési jogkört kap. Gondoljunk csak a büntetőeljárásban a bizonyítékok szabad mérlegelésére. Az egyes bizonyítékoknak nincs előre meghatározott bizonyító erejük, rangsoruk, egy okszerűen, logikusan mérlegelt tényállás még akkor sem támadható, ha ésszerű kételyek támaszthatók igazságával szemben. Ilyen esetben az alaki igazság érvényesülhet, szemben az anyagi igazsággal, mely természetesen nem helyes, de adódik az eljárás jellegéből.

---

³⁰ Frank: i.m. 130-139.o.

Nem ért egyet azzal sem Frank, hogy ha két ügy tényei azonosak, rendszerint a döntések is azok lesznek. A jogi realizmusról írt gondolatok is egyértelműen alátámasztják, hogy ez nincs így, sem az amerikai, sem a magyar jogrendszerben. Azonos tények akár homlokegyenest ellenkező következtetésre adhatnak alapot különböző bíróságok előtt. Az amerikai bírászkodás mindezt alapvető, lényegi elemeiből adódóan magában hordozza, de számtalan esetet láthatunk a magyar joggyakorlatban is. Épp az azonos tények eltérő jogi megítélése tette szükségessé a magyar büntetőeljárásban a kétfokú jogorvoslat bevezetését. A társadalom ugyanis nem fogadta el, hogy a bíróságok további bírói kontroll nélkül teljesen eltérő döntéseket hoznak.

A szerző megkérdőjelezi, hogy a bíróságok rendszerint feltárják az ügyek valós tényeit, az igazság kiderül, az ártatlan embereket soha nem ítélik el. *Veritas nunquam perit* (az igazság sohasem vész el), vallotta ugyan Seneca de a peres eljárásokban sajnos nem minden esetben tisztázódnak oly mértékben a tények, hogy az objektív igazságra fény derüljön. A bíróság a valós tények feltárására nem vitásan törekszik, ez a magyar büntetőeljárásban kötelező előírás is a hatóság számára,³¹ de az eljárás rendkívül összetett és sok bizonytalansági tényezőt hordozó elemei olykor kizárják, hogy valóban az igazságnak megfelelő döntésre kerüljön sor. Be kell vallanunk, hogy sokszor csak a perbeli, processzuális igazság elérésére van lehetőség és nem zárható ki justizmord, ártatlan ember elítélése sem, melyre mind az amerikai, mind a magyar ítélkezésben találhatunk példát. Az emberi tévedés lehetősége ugyanis sohasem zárható ki teljesen.

Téves axióma Frank szerint, hogy a felsőbbbíróságok sokkal nagyobb jelentőséggel bírnak, mint az elsőfokú bíróságok. Azzal egyetértek, hogy az elsőfokú bíróságok szerepe rendkívül jelentős, és különösen a magyar jogrendszerben, mondhatni „mostoha” elbírálás alá esnek a felsőbb bírói fórumok, illetve a társadalom részéről, különösen, ha döntéseiket a fellebbezési bíróság megváltoztatja, vagy különösen, ha azokat megsemmisíti.

A szerző nem osztja azt az álláspontot sem, hogy majdnem mindenki alkalmas a bírói tisztségre azok közül, akiket felvesznek az ügyvédi kamarába. Ilyen véleményt nem osztok én sem. Nem vitás, hogy az amerikai jogrendszerben a bíróvá válás folyamata jelentősen eltér a magyar jogrendszertől. Az USA-ban elképzelhetetlen, hogy az egyetem elvégzése után pár évvel, harminc éves kor körül valaki jelentős ügyekben tárgyaló bíró lehessen. Ehhez egy hosszabb szakmai folyamat vezet. A bírókiválasztás rendszere hazánkban az utóbbi években ugyan módosult, de a bírói kar még így is nagyon fiatal és sokszor kevés jogi és élettapasztalattal rendelkező bírák döntenek milliárdok sorsáról, vagy emberek szabadságáról. Kétségtelen és támogatólagos viszont, hogy a bíróvá válás jelentősen „megnehezült” hazánkban is, bíró ugyanis csak szigorú, objektív szakmai szűrő és pszichológiai alapokra is kitérő alkalmassági vizsgálat után lehet az ítélkezésre aspiráló jogász.

Frank tévesnek tartja azt az axiómát is, hogy a joghallgatóknak nincs szükségük arra, hogy közvetlenül tapasztalják, mi is történik a bíróságokon, az ügyészségeken. A szerző gondolataival teljes mértékben egyetértek. Elképzelhetetlennek tartom az amerikai és a hazai jogra is vetítve, hogy valóban alapos lehet a jogi oktatás a megfelelő mélységű gyakorlati ismeretek átadása nélkül. A jogi oktatással kapcsolatban írottakról még külön említést teszek.

---

³¹ Lásd Be. 75. § (1) bekezdés

VIII.2. Megoldási javaslatok

Az előzőekben vázolt axiómák megkérdőjelezése után Frank megoldásokat is javasol az igazságszolgáltatás működésének javítására. Elsőként fontosnak tartja, hogy az államnak nagyobb felelősséget kell vállalni abban, hogy a polgári perekben minden elérhető, jelentős bizonyíték beszerezhető legyen. Büntetőjogásként e kérdésben külön nem kívánok részletesen állást foglalni, de a magyar polgári eljárásjog más irányelveket követ, hiszen a bizonyítást teljes mértékben a felekre bízta, mely civiljogi vitában úgy gondolom helyes.

Legyenek a bírák aktívabbak a tanúk kikérdezése során. A szerzői óhaj érthető és elfogadható az USA perjogi rendszerében. Hazánkban ilyen kívánalomra azt hiszem külön nincs szükség, mert az eljárási törvények fő szabályként biztosítják a bírói pervezetés dominanciáját.

Indokolt a legtöbb bizonyítás-kizárási szabály mellőzése, nem értve ide természetesen az olyan alapvető szabadságjogokat, mint az önvádra kötelezés, vagy a jogellenesen beszerzett bizonyítékok felhasználásának tilalma. A *mérgezett fa gyümölcsének*, vagy az *ezüsttálca* elvének³² megfelelően egyes bizonyítékok eljárásjogi okból valóban nem használhatók fel, ami olykor az igazság feltárásának is akadályát képezheti. Egyetértek azonban a szerzővel, hogy kisebb perjogi hibák, eljárási szabálysértések nem lehetnek gátjai a helyes, igazságnak megfelelő és igazságos döntésnek.

A bírák vessék le talárjaikat, adják fel a formalizmust, javasolja Frank. A talár az angolszász jogrendszerben, de hazánkban is hozzátartozik a bíráskodáshoz. Már hosszú évek óta a magyar bíró is talárt ölt a tárgyalás előtt, és csak a nagyobb tapasztalatú, majd két évtizede dolgozó bírák tudják felidézni, amikor még talár nélkül döntött a hazai ítélkező. A talár viselete, e formalizmus úgy gondolom indokolt napjainkban is, különösen hazánkban, ahol egyre inkább tapasztalhatjuk a bírói tekintélyvesztést, az állampolgári fegyelem hallatlan, amerikai tárgyalóteremben elképzelhetetlen fellazulását.

A szerző indokoltnak látja, hogy magyarázzuk el a laikusoknak, hogy az elsőfokú bíróságoknak sokkal nagyobb a jelentőségük, mint a felsőbbbíróságoknak. Osztom a javaslatot annyiban, hogy tényleg hangsúlyozandó az elsőfokú bíróságok jelentősége, már csak azon okból is, mert a tényállást az elsőbíróság állapítja meg és a ténymegállapítás a bírói döntés alapköve. Valóban egyet lehet érteni azzal, hogy nagyon fontos az elsőfokú bírósági tevékenység, mint ahogy annak felsőbbbírósági kontrollja is. Azt nem mondanám ki, hogy sokkal fontosabb az elsőfokú bíróság, inkább úgy fogalmaznám meg, hogy valamennyi fórum egyaránt fontos szerepet játszik az igazságszolgáltatásban.

A felsőbbbírósági gögöt, felsőbbrendűséget valóban fel kell számolni és az elsőfokú bírósági bírót ugyanolyan társadalmi és anyagi megbecsülésben részesíteni, mint a fellebbezési bíróság bíróját.

---

³² A mérgezett fa gyümölcse elvének lényege, hogy mind a súlyos eljárási szabálysértéssel beszerzett, mind az abból származó bizonyíték felhasználása kizárt. Az ezüsttálca elve szerint a komoly perjogi hibában szenvedő bizonyíték értékelése ugyancsak tilos, de az abból eredő más, már szabályosan beszerzett bizonyíték felhasználásának nincs akadálya. Utóbbi elvre példa lehet, ha például kényszer hatására vallja be az elkövető, hogy a sértettet megölte, megjelölve a holttest feltalálási helyét. A beismerő vallomás értékelése kizárt, de a holttest, valamint a szabályosan rögzített helyszín adatai már felhasználható tárgyi jellegű bizonyítékot jelenthetnek.

VIII.3. A jogi oktatásról

Már az axiómák megkérdőjelezésekor utalt a szerző a jogi oktatás fontosságára, annak problémáira, a gyakorlati oktatás elégtelen voltára. Emellett a *Cours on Trial*³³ címen megjelent műben külön fejezetet szentel az amerikai jogi oktatásnak. A jogi oktatás gondjait elsősorban abban látja, hogy a jogi oktatók nem rendelkeznek az általa kívánatosnak tartott 5-10 éves tényleges, jogi gyakorlattal, mely feltétele a megfelelő mélységű ismeretek átadásának. Az elméleti oktatás túlsúlyban van a gyakorlattal szemben, valójában könyvtári jog oktatása folyik, s elmarad a jog gyakorlati alkalmazásának szükséges mérvű elsajátítása.

A hazai viszonyokra tekintve megállapíthatjuk, hogy a jogi oktatás egyes részterületein valóban nem kielégítő a gyakorlati oktatás és indokolatlanul kerül előtérbe az elmélet, mely ahhoz vezet, hogy az egyetemet elvégző hallgató a tárgyalóterembe, vagy ügyvédi irodába kerülve alapvető gyakorlati ismeretekkel sincs tisztában. Gyakorló jogászként, aki az egyetemi oktatásban is részt vesz, meg kell állapítanom, hogy egyes tantárgyak nagyobb intenzitású és hatásfokú gyakorlati oktatást igényelnek. Álláspontom szerint az elméleti jellegű, vagy a történeti fejlődést érintő stúdiumok – mint a jogbölcselet, a filozófia, illetve a jogtörténet – az oktatás hatékony s különösebb reformot nem igényel. A civiljogi, büntetőjogi, vagy közigazgatási jogi, felsőfokú ismeretek megszerzéséhez azonban elengedhetetlen egy bizonyos fokú gyakorlati tudás megszerzése, melyhez a jelenleg élő oktatási rendszer nem nyújt teljesen megfelelő alapot. Az előadás szintű, főként elméleti képzés mellett ugyan szemináriumi rendszerben megtörténik, gyakorlati szempontok szerint is az elméleti joganyag feldolgozása, a nem vitásan elkezdődött törekvések ellenére azonban még mindig nem valósult meg olyan „klinikai” jellegű, az orvospérezéshez hasonló oktatás, melynek keretében a hallgató közvetlenül szerezhet tapasztalatot a bíróról, az ügyvéd, az ügyész, vagy a közigazgatási szakember munkájáról. Az egyetemi oktatásban ugyan sor kerül per-szimulációkra, mindezek azonban nyilvánvalóan nem helyettesíthetik az „éles” perbeli helyzeteknek a tanulás folyamatában történő átélését. E kérdésben, Frank-el egyetértve indokoltnak látom a következő reformokat.

- a) A tárgyalási, pervezetési, bizonyítási gyakorlatot igénylő tantárgyaknál, mint a büntetőjog, büntető eljárásjog, polgári jog, polgári eljárásjog a nagy elméleti tapasztalatú tudósok mellett több éves gyakorlattal rendelkező bírák, ügyészek, ügyvédek fokozottabb bevonását az oktatásba.
- b) Jogi „klinikák” létrehozását, melyek az egyetemek és az igazságszolgáltatás szervei, illetve ügyvédi kamarák között kötendő megállapodások alapján valósulhatnak meg.
- c) A jogi klinikán belül a hallgatók kisebb számú csoportjai, a bíróság, az ügyészség, az illetékes ügyvédi kamara által kijelölt, nagyobb tapasztalatú instruktor jogalkalmazó irányítása mellett közvetlen rálátást kaphatnának az igazságszolgáltatás működéséről. A bíróságon elsősorban tárgyalást hallgatnának, azokat elemeznék, illetve részvételükkel per-szimulációkra kerülne sor eredeti tárgyalótermi környezetben, ahol információkat szerezhetnének a perbeli magatartásról, olyan egyszerűnek látszó, de mégis a kezdő jogalkalmazónak újdonságként ható dolgokról, hogy például melyik perbeli személy hol helyezkedik el a tárgyalóteremben. Ezen túl szükségesnek látom ügyviteli-pertechnikai alapismeretek elsajátítását is. Ilyen kérdésekkel a mai oktatási viszonyok között csak bírósági, ügyészségi fogalmazóként,

---

³³ (1949., XVI. fejezet)

titkárként találkozhat a jogász, indokolt viszont, hogy már az egyetemen tudást szerezzon e témakörben is.

- d) Fontosnak tartom a jogászképzésben az ügyvédi irodák aktív részvételét is. A hallgatók segítségével közvetlenül sajátíthatnának el olyan fontos ismereteket, mint az okiratok megszerkesztése, az ügyfelekkel való helyes kapcsolattartás, vagy akár egy üzleti tárgyalás lebonyolítása.
- e) A jelenlegi hazai, a felső évfolyamos hallgatók részére kötelező több hetes gyakorlaton feltétlen változtatni kell, mert az tapasztalataim szerint formális, valóban hasznosítható ismereteket nem nyújt a hallgató számára. Ennek nyilván oka a fogadó intézmények leterheltsége, de a megfelelő instruktori rendszer kiépítésével a gyakorlat formalitása megváltoztatható.

A gyakorlati oktatás vázolt formájú megvalósítása, az elmélet szintén igen fontos anyagának elsajátítása mellett garancia lehet arra, hogy olyan jogász nemzedék nevelkedjen, melynek tagjai jeles és megbecsült tagjai lehetnek a társadalomnak, elkerülve Frank által részletezett, a társadalomból irányuló ambivalens érzéseket.

IX. Zárszavak

Amint láthattuk Jerome Frank válogatott írásai olyan fontos kérdéseket elemeznek jogi, filozófiai és szociológiai megközelítésben is, mint az igazságszolgáltatás, a bíraskodás folyamata, a társadalom és a jogászság viszonya. A jogszociológia tudományának megfelelően írásait erős kritikai attitűd jellemzi, de nem csupán kritikát fogalmaz meg, hanem megoldási lehetőségeket is javasol az általa nem megfelelő működésűnek tartott igazságszolgáltatás javítására. Leszámolva a jogászi szakmát és az igazságszolgáltatást évszázadok óta kísérő mítoszokkal, szemléletesen mutat rá arra, hogy a mai modern, rendkívül gyorsan és dinamikusan változó világban a jognak is folyamatosan fejlődnie, alakulnia kell, melyben fontos szerepet játszik a bírói hatalom, valamint az ügyvédek tevékenysége. Csak álom, beteljesíthetetlen idea, hogy a jog szilárdan, változatlanul stabil, mint ahogy az is, hogy képes valamennyi, szerteágazó társadalmi viszony megfelelő mélységű szabályozására. A jogban rejlő bizonytalanságot ezért értéknek tartja s nem felszámolandó problémának, melynek megszüntetésére egyébként sincsenek eszközök. Bemutatva Frank válogatott írásain keresztül a jogszociológus gondolatait, nem mellőzhető arra utalnunk, hogy elsősorban a precedens jogon nyugvó angolszász-amerikai jogrendszert és annak fő jogintézményeit elemzi, mely rendszerben különös jelentőséggel bírnak a bíróságok eseti döntései, az esküdtbíraskodás, valamint a bírói jogalkotás. A precedens jog értelemszerűen jóval nagyobb teret enged a bírói jogértelmezésnek, jogalkotásnak, mint a kontinentális jogrendszer, így az hazánk jogában is csak jóval szűkebb körben érvényesülhet. A kortárs jogtudomány egyes álláspontjai szerint különösen a felsőbíróságok részéről természetes és szükséges a törvények értelmezése, azonban a hiányosságok pótlása, a joghézagok kitöltése, szemben az angolszász rendszerrel, már nem a bíróság feladata. Hazai jogrendszerünkben a bírói jogalkotásra ugyanis nincs törvényi felhatalmazás.³⁴ Az angolszász jogrendszernek, az amerikai igazságszolgáltatásnak azonban a szerző válogatott írásai olyan éles, tiszta tükröt tartanak, melyek jól kirajzolják a felmerülő jogszociológiai problémákat, megoldásokat is javasolva felszámolásukra. Gondolatainak megismerése nem csak a jogtudomány, a jogszociológia képviselőinek, hanem a gyakorló jogászoknak és a laikus állampolgároknak is

---

³⁴ Erdei: i.m. 109.o.

javasolt, tekintettel könnyen megérthető, értelmezhető szövegezésére, témáinak izgalmas és napjainkban is aktuális, jelentős társadalmi problémákat vizsgáló voltára.